

kozik. Az egyik: sajnálatosan elmaradt Lessing magyarországi útjának értékelő, történeti ismertetése, annak megmutatása, hogyan termékenyítették meg a lessing-i eszmék a magyar kritikai és dramaturgiai gondolkodást a reformkorban — pedig a könyv hangütése, amelyben Bajza neve csendül a Lessingé mellé, ígér ilyesmit az olvasónak. Másik bíráló szavunk ezúttal is a stflust illeti. Vajda általában világosan, könnyedén, elegánsan fejezi ki magát. De helyenként mintha több volna a megengedhetőnél *írásművében* a *beszélt* nyelv, pontosabban az előadói katedra hol kedélyes, hol patetikus szónokiasságából. („Bajza József, kritikai irodalmunk nagymestere”; „Lessing, az emberi felvilágosodás bajnoka”; „Álljunk meg egy percre! Nagyon fontos mondatot olvastunk!”) Máskor meg mintha „népszerűsítő” törekvésében menne túlságosan messzire, pl. mikor az *Emilia Galotti* cselekményét körülbelül abban a nagyapó-hangnemben ismerteti, ahogyan Charles és Mary Lamb mesélte el annak idején a serdületlen ifjúságnak Shakespeare drámáit. („De a legnagyobb tumultus közben hirtelen segítség

érkezett valahonnan, s Emiliát valaki egy kertfal mögé segítette. Szegény, olyan rémült volt, hogy gondolkodás nélkül otthagya anyját, vőlegényét, és követte a megmentőt...”)

*

Egy sikertelen és két sikeres könyv került az asztalunkra. Szabad-e ebből a Művelt Nép kiadó sorozatának általános színvonalára, a színvonal nagy egyenetlenségeire következtetnünk? S a jó könyvekben is megelhetők kisebb, főleg stílárius természetű hibákból arra, hogy könyvkiadásunk minden lektorálások, ellenőrzések és szerkesztések közepett még mindig nem képes elérni, hogy a kéziratok teljesen érett, feltve ápoltságban kerüljenek sajtó alá? Hihetjük-e, hogy irodalmáraink ne volnának tökéletesen tisztában a műgond fontosságával, hogy ne tudnák álmukban is: aki irodalomról ír, mondanivalójának hitelét ássa alá, önnön illetékességét cáfolja, ha saját stílusával szemben nem könyörtelenül igényes?

Kéry László

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ VÁLOGATOTT VERSEI

A verseket válogatta és az előszót írta Vas István (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955.)

Kosztolányi Dezső *Válogatott novellái* után a széles olvasó közönség kezébe kerülnek Kosztolányi Dezső *Válogatott versei*. Örömmel kell fogadnunk mindkét kiadást, mert huszadik századi irodalmunk és a Nyugat-mozgalom megismertetésében ezzel is komoly adósságot törlesztünk. Mégis az első gondolatunk az, hogy a felszabadulás után 11 év telt el, de Kosztolányi Dezső életművének marxista — leninista értékelése még mindig várat magára.

Kétségkívül hosszú ideig akadályozta ezt a munkát a kor feldolgozatlan társadalomtörténeti képe, a Nyugat-mozgalom általános értékelésének hiánya. Különös óvatosságra intett mindez olyan íróval kapcsolatban, akinek ellentmondásokkal teli életművét talán nehezebb egyértelműen jellemezni, mint sok más kortársáét.

A felszabadulás után Kosztolányi Dezső műveinek marxista értékelése az életmű bonyolultsága, ellentmondásossága miatt ingadozó volt. És hozzátehetjük, hogy ezt az ingadozást egy bizonyos bizalmatlanság, de legjobb esetben is erős tartózkodás színezte. Olyan esztétikusaink (Révai József, Lukács György), akik világosan, meggyőzően és bátor következetességgel értékelték Petőfit, Adyt, József Attilát, Illyés Gyulát, Kosztolányiról nem fejtették ki álláspontjukat.

Még a halálának 10. évfordulója alkalmából megelégnünk Kosztolányi-emlékezések készítésére sem jelent meg elméleti igényű értékelő írás. Devecseri Gábor és Tolnai Gábor csak személyes emlékeket idéztek fel tanulmányaikban (Devecseri Gábor: Az élő Kosztolányi, *Officina* [1945]; Tolnai Gábor: Kosztolányiról, Budapest, 1947. januári szám).

Az első állásfoglalás az akkori irodalompolitika jobbszárnyáról indult el. Az *Ujhold* Babits és Kosztolányi nevével a zászlaján propagálja az általános — absztrakt emberi, a l'art pour l'art eszméit, szemben a „politikus” Adyval, József Attilával, Illyéssel. (Az új költőket a babitsi teljesség, a korokat, világtájukat befutó egyetemesség egy kidolgozott magatartás felvételétől zárta el; „... József Attila az elnyúlt tapogatózás után egyidőre a proletariátus gondolatkörének egyenruháját öltötte föl, a részlet nehezen tűrt fegyelmébe szorítva beszellemét” *Ujhold*, 1946. jan. Lengyel Balázs: Babits után.)

Az *Ujholddal* elsősorban Lukács György szállt elvileg vitába (1946. szeptember). 1946 novemberében Szabó Árpád cikke (*Valóság*, 1946. nov.) váltotta ki az első — szenvedélyes — vitát magáról Kosztolányiról. A nem egy kérdésben baloldali túlzásba eső Szabó Árpád cikkére egész sor

visszhang érkezett (Keresztury Dezső, *Válasz* 1947. jan., Szabó Zoltán, *Valóság* 1947. febr.; Vas István, *Magyarok* 1947. jan.; Fazekas László, *Magyarok* 1947. jún.; Lengyel Balázs, *Mai magyar líra*, Officina, 1948). Az irodalomtörténet vesztesége, hogy a vita abba maradt, mielőtt az összecsapó vélemények és e vélemények védelmére mozgósított tényanyag nyomán kibontakozhatott volna akár egy Kosztolányi monográfia igénye és alapvető szempontja.

1948 óta újabb kísérlet Kosztolányi portréjának megvilágítására nem történt. Ez a készülő egyetemi tankönyv szerzőit, de egy válogatott kiadás szerkesztőjét is, nehéz feladat elé állítja. A közeli és a távolabbi múlt legnagyobb magyar írói nincsenek mind beleillesztve történeti képiünkbe. Nem várhatunk azonban sem egyetemi tankönyvvel, sem szövegkiadásokkal addig, míg alapos, tudományos munkák tisztázzák biztosan és részletekbemenően ezeket a kérdéseket. A gyakorlati feladatok sokszor átmeneti megoldások kidolgozására kényszerítettek. Vas István válogatása mögött is értékelés áll; ennek az értékelésnek sok tekintetben már kontúrjai is vannak, akkor is, ha egészében és részleteiben még szükségképpen bizonytalan és ingadozó. Mindenesetre bizonyosnak látszik, hogy Kosztolányi költészete a szocialista társadalom embere számára is értéket jelent. A történelem során — és ez érvényes az irodalomtörténetre is — a részletjelenségek jellegét elsősorban az adott történeti szituáció alapvető ellentmondása, s a jelenségeknek ehhez való viszonya adja meg, de távolról sem határozza meg teljesen. A jelenségek egyes oldalai a történelem távolabbi során — más új összefüggésben — új színt, új jeleget nyernek, más irányban érvényesülnek; olyan vonások, melyek régebben csak alárendeltek lehettek, a központi feszültség eltoldódása által előtérbe kerülhetnek. Így válhatnak ma a tegnapiánál lényegesebb Kosztolányi költészetének nem jelentéktelen pozitívumai. Vas István tanulmányában jól megragadja ezeket és méltatja Kosztolányi költői közvetlenségét, humanizmusát, a kifinomult és mozaikjaiban pontos gondolatot, érzékletes kifejező és hajlékony nyelvét, azt a kivételes művészetet, amellyel annyira használni és továbbfejleszteni tudta a nyelvének adta kifejezési eszközöket. Kosztolányi fölismeri a kapitalizmus társadalmában élő ember problémáit, de nem a lényeges, nagy összefüggéseket. Bizonyos öntetszeggel nyúl a mindennapi témákhoz, mint aki költői becsvágyát abban leli, hogy apróból alkot nagyot. Költészete mintegy megelevenítő és szemléltető erejének próbaköve gyanánt fordul az olyan tárgyakhoz, melyek kicsinységükkel, intimitásukkal ragadják meg. De az egészéből kiszakított részleteknek akár egy-

szerűen, akár komplikáltan, értelmük volt az ízléstelenség, a parlagiasság, a modorosság, a hamis pátoz ellen. „... a szellem ébersége és virrasztása nevében mindketten gyűlöltük és tünyny szundikáló szellem motyogását és félrebeszélését és ahol lehetett harsogó nevetéssel trombitáltunk a fülébe, csiklandoztuk meg mindent széttagosó lúdtalpai” — írja Karinthy megemlékezésében Kosztolányiról (Nyugat, 1936. dec.).

Vas István bevezetője szerencsésen mentes a vulgarizálástól; nem akarja Kosztolányit harcossá, forradalmárrá festeni. Mégis felmerül tanulmánya néhány észrevételének kapcsán, hogy még így is nem túlságosan szubjektív-e egy-egy megállapítása.

Így Kosztolányi Marcus Aurelius c. versét érzésünk szerint Vas István bizonyos fokig félreérti. Vas azt állítja, hogy Kosztolányi „költészete kizárólag a kézzel fogható világra, a földi életre vonatkozott. És ez Kosztolányinál nem csupán közvetett művészet, hanem tudatos büszke magatartás is”. Vas István állításának igazolására idézi a „Marcus Aurelius” sorait: „Csak a bátor, a büszke az kell nekem ő kell, őt szeretem, ki érzi a földet, tapintja merészen a görcsös, a szörnyű Medusa — valóság kő — iszonyatját s szól: »ez van«, »ez nincsen«, »ez itt az igazság« »ez itt a hamisság« s végül odadobja férgének a testét.” Véleményünk szerint Kosztolányinak ez a „vallomása” csak azt a nosztalgiát mutatja, amelyet Kosztolányi az impresszióit értékek szerint rendezni nem tudó »homo aestheticus« a marcus aureliusi magatartás iránt érzett. Ez a kettősség Kosztolányira ifjúkorától jellemző, amikor a még magát »homo moralis«-nak rajzoló ifjú költőt az élesszemű Babits így mutatja be: »Ha azt kérdeznéd valaki, ki az a mai magyar költő, aki a dekadens ideált leginkább megközelíti, Kosztolányira mutatnék. Az ő széles, gömbölyű, vrelaine-i homloka alatt egy valóban régi dekadens lelke lappang. Romantikus. A Byronok, Baudelaireok, Vörösmartyak unokája ő... Az impressziók hatalmának költője, melyek elaprózzák, elmerítik, elaszonyosítják a lelkeket, csüggedésre lágyítják, majd megint — egy pillanatra — lázba exaltálják, s többnyire egymás hatását lerontva nem engedik megszűlni a férfias akaratnak nevezett rezultánst.” Nehéz tehát elhinni Kosztolányinak, hogy ő igazából Marcus Aurelius, csak éppen időnként álarcot visel: „Álarcomat itten elvetem, aztán újra felöltöm s járok mosolygva, tanulva a türelést, a hosszú alázat gőgös erőnyét, szenvedve a mocskot, rejtve riadtan rongyokra szakított császári palástom.” Ha az embernek két arca van, akkor nem illetékes annak eldöntésében, melyik az igazi és melyik az álarc!

Vas Istvánnak ez a félreértése azonban nem egyedüli. A „Hajnali részegség” elemzésénél

mindenképpen igazolni próbálja az utolsó sorok irracionális levegőjét, elszigetelt, átmeneti hangulatnak „hajnali részegségnek” tünteti fel. Kosztolányinál az ilyen hangulat azonban nem elszigetelt, nem átmeneti, hanem máskor is felbukkanó motívum verseiben. Szauder József tanulmányában, melyben nyomon követi a Hajnali részegség előzményeit, megállapítja: „a testentüli lét nem idegen Kosztolányitól” (a Hajnali Részegség motívumainak története, Ujhold, 1947. jún., 52. l.).

Természetesen tudományos elemzés nélkül, az irodalompolitika viharáiban, alig találhatunk olyan értékelést, amelyet ne tenne bizonyos fokig egyoldalúvá a szubjektivitás. Az előbb idéztük Babitsot, aki Kosztolányiban a „dekadens ideált” látta, Illyés Gyula Kosztolányiban a realista mozzanatot veszi nagyító alá. A kor egyik legforradalmibb írójával lesz ismerkedésünk — írja az Ember és Világ bevezetőjében —. A legesztétikusabbnak kikiáltott (megrovás-képp kikiáltott) írónk volt leginkább proletár-érelmü. Így siessük el ítéleteinket. Melyik írónkban lakott annyi tisztelet, megértés és már-már becéző szeretet a vicik, a mosónék, a nyomorgók iránt, mint benne a mindenfajta politikának — a haladó politikának is megvetőjében, az ellenforradalmi idők kezdetének lelkes helyeslőjében? Ki kereste oly szívósan még az élet valóságát az elesettség furcsaságaiban, s megdöbbenő egyszerűségeiben? Tán csak Móricz, az ellenpólusa. A tehetségben találkoztak. Az bármifajta is mindig egy irányban kényszerít, a valóság felé. Sok mindenről nem írhatott. De végtelenül jellemző, hogy amikről írhatott, azok közt mire esett újra és újra a választása. Az ártatlanok övezte fénybe tárgyilagosan hívó-tiszta, vagy már-már színésien lelken-dező szavaival. Ezek az alakok mind valóságosak. Általuk és tőlük tudjuk meg, hogy a két háború közt milyen lényegbevágó események zajlottak le körülöttünk.

Mind Babits megjegyzésében, mind Illyés Gyulában is van részgizság: ezeknek az ellentmondó mozzanatoknak konkrét, belső

összefüggésére majd csak egy marxista Kosztolányi monográfia fog rámutatni. Ilyen jellegű, részletes elemzést Vas István bevezető tanulmányától nem kérhetünk számon. Mégis úgy véljük, az olyan izgalmas kérdés, mint Kosztolányi politikai profilja és ennek a költészetével való összefüggése a tanulmányban is több helyet érdemelt volna. Érdekes lett volna rámutatni arra is, hogy Kosztolányi a század eleji impresszionista irányzatnak jellegzetes képviselője és megvizsgálni ennek a művészi látásmódnak az akkori fejlődés szempontjából részleges jogsultságát és elemezni veszélyeit.

A válogatás szép, értékes munka. Vas István helyes módszert alkalmaz, kronológikus rendben közli a verseket, jól válogat a hátrahagyott versekből is. Munkája egészében sikerült. Ha abból a szempontból nézzük, az igazi Kosztolányit tükrözi-e, úgy találjuk, hogy Kosztolányi művének inkább maradandó oldalai kerültek előtérbe és ez egy népszerű válogatásnál inkább pozitívum. Vas több, Kosztolányi költészetében eddig figyelmen kívül hagyott haladó mozzanatra hívja föl a figyelmet (Anyák, Csomagold be mind, Kalauz). Ebből a szempontból helyes lett volna egy kevéssé ismert vers, az *Aranyvonat* közlése (megjelent Tinta 1916). Ha művészileg nem is elsőrendű vers, de Kosztolányi magatartásának antiimperialista vonásait mutatja az első világháborúban. Sajnáljuk, hogy Vas István válogatásában Kosztolányi verseinek sokszínű formagazdagságát nem emelte ki jobban, gondolunk itt különösen a szonettekre (Téli alkony, Ébredés). Viszont meg kell jegyeznünk, hogy aránytalanul bőven szerepel a *Kisgyermek panaszai* és a *Mektelenül*.

Egészében, Vas István válogatása és tanulmánya problémákat ébreszt és megoldások felé mutat; jelzi, hogy irodalomtudományunknak még sok adóssága van Kosztolányival szemben. Mindenekelőtt az, hogy munkásságának mély magyarázatát adjuk és elkészítsük a művek kritikai kiadását.

Kenyeresné Bolgár Ágnes

JULOW VIKTOR : FAZEKAS MIHÁLY

Művelt Nép Könyvkiadó, 1955.

Fazekas Mihály elsősorban úgy élt az irodalmi köztudatban, mint a Lúdas Matyi költője, s irodalomtörténetünknek minden biznnyal egyik legnagyobb hiányossága volt az, hogy egyéb munkáit szinte elhallgatta. Pedig ezek a művek esztétikailag is komoly értéket jelentenek, s az író világnézetének, emberségének megismeréséhez kö-

zelebb visznek. Nem volt Fazekasnak komoly igényű életrajza sem. Most, műveinek kritikai kiadása után, indokolt kronológiai rendre építve adja meg Julow Viktor az első teljesség igényével megrajzolt pályaképet Fazekasról, amely összes műveinek elemzésén alapul. Végre nem csupán a Lúdas Matyi szerzője áll előttünk, hanem egy fokozatosan kibon-